

“הברושים ירכינו ראש”

על לוויה קרנבלית לתנועה הקיבוצית ולמיתוס הצבר
בסרט הישראלי “מבצע סבתא”. כתב וביים: דרור שאול, 1999

תקציר: סרט הפולחן “מבצע סבתא”¹ עושה שימוש במאפיינים של ז'אנר הקומדיה ודרכם עוסק בקונפליקטים המרכזיים של החברה הישראלית. תוך הגזמה פארודית של דמויות בעלות מעמד מיתולוגי, כמו דמות הצבר-הלוחם ומסגרות מכוננות כמו הקיבוץ, תנועת הנוער והצבא, מנפץ הסרט את מעמד המרכזי בחברה הישראלית.

מילות מפתח: מבצע סבתא, דרור שאול, קומדיה, רמי הויברגר, דיוקן הצבר, קיבוץ, תנועת נוער, צבא, פארודיה על מיתוסים מרכזיים, בן קיבוץ, 'אלאזון', 'איירון', שם עברי, סמל ציוני.

הקומדיה באשר היא מעמידה במרכז זוג צעירים אוהבים וסיומה הטוב מתממש בחגיגת נישואים. הסרט הישראלי “מבצע סבתא” הוא קומדיה, שבניגוד להגדרת הז'אנר, מעמידה במרכזה “סבתא חיה מתה” ומסתיימת בקבורתה הקרנבלית. בכך מדגים הסרט את מהלכו ההיתולי-פרדוקסאלי ואת השימוש והפירוק הבורזמניים של מאפייני ז'אנר הקומדיה המרכיב אותו.

באמצעות שימוש במאפייני ז'אנר הקומדיה מצליח הסרט לעסוק בקונפליקטים המרכזיים של החברה הישראלית תוך ניפוץ קרנבלי של דמויות שזכו בה למעמד מיתולוגי כמו דמות הצבר-הלוחם, ומסגרות מכוננות כמו הקיבוץ, תנועת הנוער והצבא.² במאמרי זה אתאר כיצד כל מאפייני ז'אנר הקומדיה מתממשים בסרט **מבצע סבתא**, ואת פעולת חתירתם תחת המיתוסים המרכזיים של החברה הישראלית תוך הלעגתם וניפוצם. בנוסף, אבקש להצביע על כוחו המחנך של הסרט כמו גם על הביקורת החברתית העולה ממנו.

1. הסרט הוקרן בטלוויזיה במסגרת פרויקט המקור “ראשון בדרמה” באפריל שנת 2000 וזכה בפרס אופיר בקטגוריית דרמה לטלוויזיה. הסרט גם עלה לשלב הגמר בפסטיבל BANFF בקנדה – אחד מפסטיבלי הטלוויזיה היוקרתיים והחשובים בעולם. עם השנים צבר פופולאריות רבה בישראל וזכה למעמד של “סרט פולחן”.

2. בן עמי פיינגולד מציין שהקומדיה נועדה לא רק לבידור והנאה אלא היא: “גם אמצעי ממדרגה ראשונה לחינוך האדם ולביקורת חברתית” (פיינגולד, 1996, עמ' 145).

סדר יציב והרמוני מופר ובסיום שב על כנו – "הקיבוץ לא יממן"

הקומדיה נפתחת בסדר יציב והרמוני: עידן שגיב, האח הצעיר שקולו נשמע לאורך כל הסרט, והמתפקד כמספר מהימן בגוף ראשון, מתאר את מצב השגרה ההרמוני של המשפחה. הוא ושני אחיו, בני הקיבוץ, עזבו בבגרותם את קיבוצם, עסיסים שבנגב, וכל אחד מהם מתפקד במסגרת בה הוא מביא את יכולותיו לביטוי מרבי. עידן מדריך בני נוער; בני שגיב (האח האמצעי) הוא "ראש צוות התקנה בחברת כבלים גדולה"; ואלון שגיב, האח הבכור, "בן שלושים וארבע וחצי", סגן-אלוף ש"קיבל תפקיד מסווג ביחידת המסתערבים בעזה". הסבתא, חיה שגיב, שחיה בקיבוץ שנים רבות ושוכנעה על ידי דבורה המזכירה לעבור לבית אבות בנתניה, זוכה לביקורים מועטים של נכדיה ומתלוננת על כך ש"כולם עזבו אותי".

נקודת התפנית בסרט מתרחשת כאשר "סבתא חיה מתה". הסדר היציב מופר בדבריה של מזכירת הקיבוץ המקריאה ל"קרמבו", הכינוי של אלון, בשיחת טלפון מתוך "תקנון חתונות ולוויות": "הקיבוץ לא יממן לוויה או חתונה של מי שלא חי בו בשנתיים האחרונות". מהלך עלילת הקומדיה הוא החלטתו של קרמבו, לקחת על עצמו את הטיפול בקבורת הסבתא – "מבצע סבתא". הסרט מתאר את המכשולים השונים במהלך המבצע וההתגברות עליהם, עד לסוף הטוב(?) – קבורת הסבתא באדמת קיבוצה.

הפרה נוספת של הסדר היא שלקרמבו אין מקרר בחדרו השכור בקיבוץ. גם במקרה זה הטיפשות והכפייתיות החוסמת מבוטאות על ידי מזכירת הקיבוץ, שמסבירה לו כי מאחר שהוא "תושב חוץ" לא מגיע לו מקרר, וחותרת את דבריה במה שנראה לה כהצדקה מוחצת לעמדתה: "ההורים שלך הקימו את המקום הזה, עסיסים היה ביתם, פה נקברו". עלילת המשנה בסרט מתארת "מבצע מקרר" המקביל ל"מבצע סבתא" על מכשוליו השונים והובלתו לקיבוץ הדרומי עד לסוף הטוב(!) – יום הולדת 35 לקרמבו, כשבמרכז החדר ניצבת מתנת האחים: מקרר מקושט בסרטים ובלונים.

נציגי החברה הישנה: הקיבוץ, תנועת הנוער והצבא: "זה בסדר, אף אחד לא יודע איפה זה"

החברה הישנה העיקרית המוצגת בסרט היא הקיבוץ. קיבוץ עסיסים בנגב הוא מקום הולדתם של האחים. קרמבו, האח הבוגר, שב לגור בו "כדי לא לנסוע כל יום מעזה לתל-אביב", וסבתא חיה מוחזרת אליו רק כדי להיקבר בו. הסרט מציג את הקיבוץ בנידחותו וביחסו המנוכר והמתוקנן לזקניו ולבניו.

שלט הפח החלוד והמוכתם שבכניסה לקיבוץ עליו מתנוסס שם הקיבוץ ושער הקיבוץ המעוקם על ציריו והפתוח-זנוח דרך קבע, מהווים ייצוג מוחשי לעצירת הזמן בקיבוץ ולהיעדר הדינאמיות והרלוונטיות שלו לחברה הישראלית הסובבת אותו, כמו גם ל"חברים" החיים בו.

אוכלוסיית הקיבוץ מורכבת מישישיו, שנעזבו בו על-ידי בניהם ונכדיהם, ומטיפוסים תמהונים שהגיעו אליו מקצווי עולם כולו ונתקעו בו כפי שהדבר ניכר בשמותיהם הזרים – קלאודיו, אלברטו, דיאנה ונוספים.

ערכי הקיבוץ מושמים בסרט ללעג ולקלס, כך למשל הפארודיה על מרכזיותו של ערך עבודת האדמה. הדמות היחידה בסרט העוברת את האדמה היא "קלאודיו מהנוי" ותיחוח האדמה והחפירה בה מיועדים אך ורק לחפירת קבר לסבתא-חיה, מייסדת הקיבוץ. קלאודיו חופר את בור הקבורה לסבתא, תוך שהוא מעשן וחוזר ולוגם שוב ושוב מבקבוק הבירה הצמוד לו ועל ידי כך מפחית ומלעיג עוד יותר את הערך המרכזי של התנועה הקיבוצית – עבודת האדמה. סצנת הנגרייה בה נקרא סרג'יו, הנגר הוותיק של הקיבוץ, בעודו עסוק בהכנת ארון הקבורה לסבתא, לתינוני אהבים דחוף ומהיר על ידי דבורה המזכירה ב"חדר ההנצחה", מהווה אף הוא ייצוג מטונימי, קומי-קרנבלי, לערכי הקיבוץ שהושחתו.

כך, בבהילותו לממש את הזמנתה של דבורה, הוא מעביר למתנדב השוויצרי את סיום העבודה על ארון הקבורה בעודו מסביר לו: "its just a box, don't ask questions". כשהמתנדב מציין שהוא עסוק בניקוי הנגרייה, עונה לו החבר הוותיק: "never mind cleaning". ניתן להרחיב את משמעותו של משפט זה לא רק לניקיון הנגרייה, אלא גם להתנהלותו הבלתי חברית ובלתי מוסרית של החבר הוותיק, האדיש לחלוטין למותה של חברת הקיבוץ, בת דורו ושותפתו להקמת הקיבוץ, כמו גם לאשתו ולנכדו הממתנינים לו למסיבת יום ההולדת.

העברת מלאכת בניית ארון הקבורה של סבתא-חיה מידיו של חבר הקיבוץ הוותיק לידי המתנדב השוויצרי, מסומנת על ידי פס-הקול של הסצנה כנטישת התרבות הישראלית לדורותיה והמרתה בתרבות הפופ של "המתנדבים", המגיעים לקיבוצים לזמן קצר ושבים לארצותיהם. סרג'יו העובד בנגרייה, בונה את ארון הקבורה לצלילי השיר "היו לילות" מאת יעקב אורלנד, שהערכים המשתמעים ממנו הם ציוניים מובהקים. כך מספרת הדוברת בשיר ש"עגלת חיי העמוסה" ממוקמת במרחב הציוני האולטימטיבי: "במשעולים, בין דגניה לכנרת". בנוסף, היא מתארת אהבת אמת בינה לבין אהובה – "בהיר וגבוה כזמר", הנוהג "עגלות לשרה הרחב". עמדתו העקרונית של השיר היא נוסטלגית: "היו לילות, אני אותם זוכרת, / אני אותם עד סוף ימי אשא". הפעולה הראשונה שעושה המתנדב השוויצרי לאחר יציאתו הבהולה של חבר הקיבוץ, הוא הוצאת קלטת שיר זה מתוך הטייפ שבנגרייה והמרתו בקלטת פופ המשמשת כזרז קצבי לבניית ארון קבורה מתפרק המעוטר בצבעים ססגוניים. סצנה זו מייצגת במוקטן ובאופן פארודי את הוויית הקיבוץ כפי שהיא מתוארת בסרט: הניכור של ותיקי הקיבוץ האחד כלפי חברו, היעדרם של בני הקיבוץ כממשיכים פוטנציאליים לדור האבות, והרדיפה אחר הנאות החיים הקטנות (?) כמפלט היחיד של זקני הקיבוץ.

החפץ העיקרי המייצג את הקיבוץ הוא "תקנון לוויית וחתונות". אביזר חנוך לויני מובהק,

שעל פי כלליו המצמיתים מתנהלים חייו וגסיסתו של קיבוץ עסיסים. סצנת סיום הסרט, קבורת הסבתא באדמת הקיבוץ, בארון הצבוע בכתמי צבע עליזים והמתפרק לקרשיו, מהווה קבורה סמלית עליזה ועצובה של קיבוץ עסיסים ואולי של התנועה הקיבוצית כולה, כפי שהדבר ניכר בדברי ההספד הקלישתיים של מזכירת הקיבוץ: "יום מותך הוא יום אבל לבית עסיסים ולתנועה הקיבוצית כולה".

תנועת הנוער ניכרת אף היא בחידלונה ובסתירות הפנימיות שבה. המדריך עידן שגיב (בגילומו של צח שפיצן), הוא "בן 22 גר בתל אביב", ונראה התם האולטימטיבי. ראשו עטור תלתלים, משקפיים על עיניו, הוא לובש דרך קבע חולצות פלנל משובצות כשמתחת להן מציצה חולצת טריקו ועליה ההדפס "קיבוץ עסיסים – חג הקיבוץ", בבחינת הצהרת נאמנות ובגינה לקיבוץ אותו עזב. עידן, כמדריך נוער, מנסה להטיף לחניכיו את ערכי תנועת הנוער תוך הכנת כתובת-אש לטקס בר המצווה. אדישותם של החניכים, ניכורם וסירובם להשלים בקול את התחלת הסיסמה אותה קורא המדריך שוב ושוב: "אחד בשביל כולם", והיענותה החלשה והמהוססת של ילדה אחת בלבד: "כולם בשביל אחד", מעידה על קלישאותה וריקנותה של הסיסמה, המגלמת את הערך המרכזי של תנועות הנוער באשר הן.

המסגרת הצבאית בה פועל קרמבו נחשפת במערומה בסרט, ומהווה זירה נוספת של "החברה הישנה" אותה מנגחת העלילה. ההיררכיה הנוקשה המגולמת בכינוי המפקדים במספרים (188, 160), אפסותם של המפקדים הבכירים, קבלת ההחלטות המוטה שלבסוף מסתדרת בכי טוב בזכות קומבינה בוועדת חוץ וביטחון, וגם העובדה שקרמבו, כמפקד וקצין הוא דמות נלעגת, כל אלה מציבים את קודש הקודשים של הציונות – צה"ל, כבדיחה נלעגת.

האלאזונים – "me Alon the best tree in the forest"

אחד הטיפוסים המובהקים של הקומדיה הוא ה"אלאזון" – הרברבן המתיימר. דמות אלאזונית מובהקת בסרט היא "דבורה מזכירת הקיבוץ", (השחקנית רוזינה קמבוס), שבתוקף תפקידה נמצאת בקצה ההיררכיה הקיבוצית. אי התאמתה של דבורה לתפקידה ניכר בקו האופי היחיד המוזכר לגביה – הפקרותה המינית. כך היא מוצגת לראשונה בקולו התמים של עידן: "זו דבורה מזכירת הקיבוץ. יש לה רומן עם קלאודיו מהנוי, ולפני זה היה לה רומן עם אלברטו מהלול. כולם יודעים את זה, גם בעלה".

אלון שגיב, בכור האחים, הוא הדמות המרכזית בסרט ועיקר עניינו של הסרט הוא הצגתו כ"אלאזון" – דמות חוסמת, יהירה ופארודית שאינה מודעת לחסרונותיה. אפיונו כגבר צעיר, בן קיבוץ, בעל דרגה צבאית גבוהה מעמיד אותו בקצה ההיררכיה הישראלית וכמגלם באישיותו את ערכיה. אלון מממש בדמותו את מאפייני הצבר כפי שתוארו בספרו של עוז אלמוג **הצבר – דיוקן**. אלא שמאפיינים אלה מתממשים בדמותו בדרך של עיוות, הגזמה והפחתה, והאפקט

המצטבר שלהם הוא יצירת דמות פארודית ונלעגת. אלמוג מתאר את יופיו של הצבר כפי שהוא ניכר בגבריותו, בחוסנו, בבריאותו, בשיערו המלא ומציין ש"היופי הגברי נהפך לאחד המוטיבים הבסיסיים בדמותו המיתולוגית של הצבר" (שם, 134).

גופו של קרמבו, בגילומו של השחקן רמי הויברגר, נענה באופן מלא למאפיינים אלה. מאפיין מובהק נוסף של הצבר הוא השם העברי שהיה סמל ציוני שהבחין בין גלותיות לארצישראליות. כך מתרגם קרמבו לפני קריסטין, המתנדבת משוויץ, את משמעות שמו: "me" "Alon the best tree in the forest". מאפיינים נוספים של הצבר הממומשים בדמותו של קרמבו הם נעוריו, אשכנזיותו והתבגרותו וצמיחתו במסגרות אליטיסטיות של "יחידה סגולה" – הקיבוץ והצבא. מאפיין נוסף הוא "פרחחות בהיתר ממסדי", כפי שהדבר ניכר בנעורותו המוקדמת כשגנב 500 קרמבואים מהמטבח, אירוע המנמק את כינויו, ואכל אותם בחיפזון כדי "להסתיר ראיות". אירוע מכוון בעיצוב דמותו של הצבר כ"פרחח", כפי שהוא חוזר ומסופר על ידי ילדי הקיבוץ הצעירים, המקבלים את בן הקיבוץ הלוחם המגיע לחופשה ב"שיר הקרמבו": "קרמבו המסכן שבוע לא חירבן".

אלמוג מציין בספרו **הצבר־דיוקן**, שחשיבות סמלית מיוחדת נודעה לג'יפ: "כמו רבים מהגיבורים העממיים, גם לצבר המיתולוגי היה 'סוס מלחמה' (ממונע) משלו. הג'יפ [...] חיזק את הדימוי הרומנטי של הצבר־הלוחם. הרכב הפתוח, בעל העוצמה המנועית והעבירות הגבוהה בשטח הפתוח, ביטא את חירותו, גבריותו ועוצמתו של הצבר־הלוחם – הקאובוי של הישימון הארצישראלי". (שם, 176); בהתאם לכך, הופעתו הראשונה של קרמבו בסרט היא כשהוא עומד על גגו של ג'יפ, באמצע שום־מקום, בעוד אחיו הצעיר, הקול הדובר בסרט, מציגו על כל תארו: "זה האח הגדול שלי אלון, בן 34 וחצי, בגיל חמש היה אלוף הארץ במרתון, בכיתה ח' לקח את אליפות אסיה בהורדת ידיים..." בנוסף, מאופיין הצבר־הלוחם על ידי ריבוי סמלי סטטוס קבוצתיים, כך למשל לאורך כל הסרט אלון לא מסיר את הדיסקית, הכומתה האדומה, כנפי הצנחן ומדי הצבא.

אלמוג מציין שבסגנון הדיבור של הצבר ניכרת נימה אליטיסטית המצויה בהטעמה, במבנה המשפט ובעיקר ב"מענה חצוף, בוטח, ידעני ויהיר הבא לביטוי במילים שגורות" (שם, 179). כאלה הם משפטיו של קרמבו – קצרים, בוטים, נחרצים המסתיימים לעיתים קרובות במילה "נקודה!", במילת השאלה התובעת אישור נחרץ ומידי: "ברור?!!!!", או בפועל קצר בציווי בו הוא מתזז את אחיו, חייליו ושאר נתיניו: "זוז", "טוס", או: "עופו, עופו". מאפיין נוסף של הצבר הוא ה"סמוך עלי", שלפי אלמוג הוא תמצית סמלית של האקטיביזם הציוני, ומבטא את מיתוס יכולת האלתור והתושייה של הצבר. ברוח זו של "סמוך עלי" עומדים כל מבצעיו הצבאיים־המוקפאים והכושלים של קרמבו, כולל **מבצע סכתא** הנוכחי.

המכשולים וההתגברות עליהם – "יאללה, קלאודיו, חלץ לאחור"

משימת קבורת סבתא חיה בקיבוץ עסיסים ב"ארבע בול" תוך עמידה מוקפדת בלוח זמנים צפוף, נתקלת במכשולים רבים. כך למשל, "אין מי שידאג להלוויה", כפי שמודיעה מזכירת הקיבוץ לקרמבו, ובנוסף, "חזרת המקהלה" לא מאפשרת את קבורתה בזמן המיועד. מכשול נוסף הוא חוסר היכולת להוציא את גופת הסבתא מ"הבית חולים בנתניה". מכשול נוסף הוא חניית האחים ב"אדום לבן" כדי להשלים את המבצע הנלווה – קניית מקרר לאחיהם – וגרירת רכבם עם ארון הסבתא המועמס בו ל"חניון של העירייה", וזריקתו במשטרה כ"חפץ חשוד". "השקע" שחופר "קלאודיו מהנוי" עבור ארונה של הסבתא שטוח מדי, ו"סרג'ו מהנגרייה" חייב לזנוח את מלאכת בניית ארון הקבורה של סבתא חיה בשל הזמנתה החפוזה של המזכירה דבורה ל"שלוש דקות בחדר ההנצחה".

ההתגברות על מכשולים רבים אלה היא יצירתית, מגוונת וקרנבלית. כך לוקח קרמבו על עצמו לתכנן את מבצע סבתא, תוך שהוא מוציא לפועל בעזרת שני אחיו ומזכירתו שירלי. חזרת המקהלה נדחית, וגופת הסבתא נגנבת מבית החולים. היעדר הטלפון של עידן נפתר על ידי סחיבתו מבריון שמן בו הוא נתקל באקראי ברחוב, ושקע האדמה מומר בכור עמוק שנחפר על ידי טרקטור-כף הנהוג בידי קרמבו, לאחר שסילק את קלאודיו מעבודת החפירה בעודו מאיים עליו באקדחו, יורה בו וצועק לעברו: "יאללה, קלאודיו, חלץ לאחור!". השלמת ארון הקבורה נעשית באופן עליז, מסומם וצבעוני במיוחד על ידי המתנדב השוויצרי העוזר בנגרייה.

האיירון – "מה קרה? עלה לך השתן לראש?"

דמות מובהקת נוספת של הקומדיה היא ה"איירון", שתוקעת סיכה בכלון הנפוח – ה"אלאזון". ה"איירון" של דבורה הוא קרמבו שמציג אותה במערומיה, תרתי-משמע. הוא חוזר ומטיח בה – בקולניות ובגסות, מול כל פקודיו ומפקדיו – את הפקרותה המינית, בעודו מסרב לכללי התקנון אותם היא מייצגת: "את יכולה לקחת את כל התקנון הזה ולדחוף אותו לתחת השמן שלך [...] אם רק נשאר שמה מקום אחרי מה שקלאודיו תקע לך בחדר ההנצחה". אלון משמש גם כ"איירון" לאלוף הפיקוד, כאשר הוא מציין בפניו את מהותו האלאזונית: "מה קרה? נהיית 158, עלה לך השתן לראש?"

דמות האיירון המעניינת ביותר בסרט היא חגית (בגילומה של עינת וייצמן). בפתיחת הסרט היא מוצגת כאובייקט נשי טיפוסי – "החברה של בני", וכזו שנוכחותה בלתי רצויה מצד כל בני המשפחה. כך, מאשימה הסבתא את בני, היושב לצידה, שהוא אף פעם לא בא לבקר אותה בגלל "החברה שלו העירונית, שמרעילה אותו עם האגרוף שלה". כך, מבקשת שירלי (רותם אבוהב), החיילת-מזכירה של קרמבו, שחגית לא תצטרף ל"מבצע" כי "זה רק יסבך אותנו". קרמבו מצידו מזכיר לבני את ההיעלמות המשותפת שלו ושל חגית בפרדס ב"הלווייה של סבא

ישראל", ומודיע לאחיו בנחרצות ובטון פיקודי: "היא לא באה. נקודה!". חגית מעצם טבעה כ"איירון", מבינה את הדברים כהווייתם ואומרת את אמיתותם. כך היא מבינה שסירובם של בני ועידן לצרפה למבצע הוא "רק בגלל האח הדפוק שלכם", וכן היא מצביעה על נקודת התורפה של הדמות החוסמת, נציגת החברה הקיבוצית, שאומצה על ידי בני הקיבוץ הצעירים: "זאת הבעיה של האחים המפגרים שלך, כל החיים שלהם רק תקנונים". חגית, בשונה משתי דמויות הנשים הצעירות האחרות בסרט, שירלי וכריסטיין, היא בעלת תואר ואג'נדה משלה – "סגנית אלופת ישראל בג'ודו נשים". בשגרת יומה היא מתאמנת לקראת התחרות הקובעת, כשמושא לפיתותיה ובעיטותיה הוא החבר שלה בני (בגילומו של עמי סמולרצ'יק), וכמה ימים מאוחר יותר היא מגיעה לזרועותיו החובקות בעודה עטורה במדליה ובתואר הנכסף – "אלופת ישראל".

חגית היא זו שאחראית להצלחת **מבצע סבתא**, שמתכננו המקורי סגן-אלוף אלון שגיב, נכשל בכל מהלכיו. כך, למרות תכנונו הצבאי המוקפד של קרמבו, ואן-הכבלים שמסיע עידן, האח הצעיר, מגיע ריק ללא סבתא, בני מגיע ללוויה במכונית של חגית, חברי הקיבוץ מגיעים ללוויה בדיוק בזמן והסבתא – איננה. את המצב מצילה חגית כשהיא מנפצת את "הבלון הנפוח" ששמו קרמבו. היא עונה על שאלת שלושת האחים: "איפה סבתא?! בתשובה: "אני יודעת איפה היא", ובהשתקתה הבוטה את קרמבו: "אתה תסתום ת'פה". במאמרו מציין נורתופ פריי ש"הסיום הקומי מושג בדרך כלל על ידי מפנה מפתיע בעלילה. [...] לצורכי כל מחזה חייב המחזאי להמציא 'טריק' או 'הוקוס פוקוס' מיוחד" (שם, 36). כך ה"טריק" המנצח בסרט הוא בהסבר של חגית, שאמה עובדת במשטרה, והיא זו שדאגה שארון הסבתא לא יפוצץ כ"חפץ חשוד" ויגיע ליעדו, באוטו דואר, בזמן הנכון בדיוק ללוויה.

נשפי הסיום – "ביקרת אצל סבתא? אה... היא מתה"

הקומדיה, בהתאם לכלליה, מסתיימת ב"נשף סיום", ובסרט זה – שניים. נשף הסיום העיקרי, בו מגיעה עלילתה העיקרת של הקומדיה אל סופה וסגירתה הוא הלוויית הסבתא וקבורתה. בנשף זה, על פי כללי הז'אנר, נוכחות כל הדמויות, הן האלאזונים החוסמים והן האיירון, וגם דמויות המשנה. קרמבו, בנוסף לתפקידיו כ"אלאזון" וכ"איירון", משמש גם כ"מוקיון" בתחפושתו ובהתנהגותו. הוא מחופש למסתערב, מרבה ללהג, וחוזר ותולש ומדביק את השפמפם הצמוד לשפתו העליונה.

נשף הסיום השני הוא יום הולדתו של קרמבו ובו נוכחות רק הדמויות הצעירות. על פי כללי הנשף, נחגג בו אירוע משמח. המוזמנים שרים שירי יומולדת, מתנת האחים הצעירים לאחיהם הבכור – המקרר הישן-חדש כמו גם עוגת יומולדת ניבטים מהרקע, ובני המשפחה כולם קמים לחבק את קרמבו ולברכו. רק חגית, המנצחת הגדולה של "מבצע סבתא", ושל הסרט כולו,

ממירה את חיבוק היומולדת בהפלה ג'ודואיסטית טיפוסית, המשכיבה את אלון שגיב על רצפת חדרו וכך הוא נותר שכוב על גבו מפרפר בחוסר אונים. אקט הסיום של "הנשף" מתבצע על ידי חגית, כאשר היא מורחת על מצחו של קרמבו, הגיבור המובס, קרמבו ממשי בבחינת אות קין על מזגו המוקצן, יהירותו וכישלונותיו בכל מבצעיו. אלא שבמבצע סבתא, קרמבו האלאזון, אינו יכול להיפרד ממזגו ואינו מגיע לכל מודעות.

תמונת הסיום הסופית של הסרט מתמקדת בפניו הזורחות של קרמבו כאשר הוא חוזר בתבנית מעגלית, לשיחות הטלפון השגרתיות עם אחיו, בעודו מספר להם שקיבל את המינוי והתקדמותו בהיררכיה הצה"לית בטוחה ומאושרת. כדי להבליט באופן סופי את היעדרה של כל מודעות מצדו, משפט הנעילה בסרט של קרמבו אל אחיו: "ביקרת את סבתא? אה... היא מתה".

"צחק בקול פרוע: הה-הה!"

ייחורו של **מבצע סבתא** הוא בעיסוקו במיתוסים המרכזיים של החברה הישראלית ובמסגרותיה המכוננות תוך שימוש במאפייני ז'אנר הקומדיה. במרכז הסרט דמותו של הצבר-הלוחם, והמסגרות המכוננות בהן הוא נולד, חי ומתפקד – הקיבוץ, תנועת הנוער והצבא. דמות זו ומסגרות חייה מעוצבות בדרך של הגזמה, הקצנה והפחתה ועל ידי כך הן נהפכות למושא ללעג, ניפוץ והשלכה ממרכז הבמה של התרבות הישראלית. שימוש בז'אנר הקומדיה הפך את מבצע סבתא ל"סרט פולחן" הנצפה ומשועתק, בדרך של ציטוטים, על ידי נמעניו. צופי הסרט הם בדרך כלל בוגרי תנועות הנוער, הקיבוץ וחילות קרביים צה"ליים. אלה מאותגרים על ידו להתבונן במסגרות המעצבות את חייהם, באופן חתרני, ביקורתי, בעודם צוחקים בכל לב תוך היענות לפס הקול המלווה את הסרט: "בוא נא חבר, אל תתמרמר/ צחק בקול פרוע: הה-הה!".

מקורות

אלמוג, ע' (1997) הצבר - דיוקן, תל אביב, עם עובד.
 פיינגולד, ב' (1996), "קומדיה וחינוך", בתוך: למה דרמה – חינוך ותיאטרון, איתאב, עמ' 145-164.

e-mail: stadiv@gmail.com